

ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ ПОТЕНЦИАЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА НИШОВИ МАРКЕТИНГОВИ РЕШЕНИЯ ИЗВЪН СТОЛИЦАТА

Диана Георгиева, докторант
Русенски университет „Ангел Кънчев“

ENTREPRENEURIAL POTENTIAL FOR DEVELOPING NICHE MARKETING SOLUTIONS OUTSIDE THE CAPITAL CITY OF BULGARIA

Diana Georgieva, PhD Student
University of Ruse “Angel Kanchev”

Abstract: *Entrepreneurship should be considered as a process. According to Timmons & Spinelli, 2007, Baron and Shane, 2008, Burns, 2011 it consists of six stages: 1) recognition of an opportunity; 2) decision to launch a venture; 3) assembling the resources; 4) actual launch of new venture; 5) building a successful business; and 6) harvesting the rewards. Interest is mostly shown towards IT enterprises which require special knowledge and experience which is not a typical characteristic of underestimated social groups, including women – survivors of domestic violence, young people from NEETs (Not in Education, Employment, or Training) group people from rural areas. They are also not considered potential working force by employers. Statistic also shows increase in these groups and young retirees and people at pre-retirement age. And one of the possible decisions for their inclusion is entering the social and solidarity economy. One of the known forms is social entrepreneurship. There are already good practices of social inclusion via tools of social entrepreneurship for different underestimated social groups esp. vulnerable people. The subject of the research are two social groups: women, surviving of domestic violence and NEETs and two regions – Ruse and town of Breznik (Pernik Area).*

Keywords: *regional development, entrepreneurial potential, niche solutions, social entrepreneurship*

Последните няколко години, в резултат на всеобхватните кризи, които се случват (застаряване на населението, увеличаване на броя млади хора, които не са ангажирани в никаква дейност, пандемия с Ковид) ясно показаха, че нито на национално, нито на регионално ниво има готовност за управление на кризи. В много от случаите най-засегнати се оказаха социално уязвимите слоеве от населението. Обикновено на тези социални слоеве се гледа основно като обект на социалната система и се пренебрегва или по-скоро не се разпознава потенциални им за превръщане на активна работна сила. Един от регионите за пилотна работа е Северен Централен район.

Северен Централен район¹ (СЦР) обхваща областите Велико Търново, Габрово, Русе, Разград и Силистра.

Брутна добавена стойност по икономически сектори, %, 2019 г., Източник: НСИ

Структурата на икономиката се различава значително както спрямо другите райони за планиране, така и в самия Северен централен район. Брутната добавена стойност достига 7.7 млрд. лв., а разпределението е по сектори показва двойно по-широк аграрен сектор (8%, при 4% за страната) и значително по-малък дял на услугите (60%, при 71% за страната) спрямо средните за страната стойности.

Районът съчетава най-аграрната област в страната – Силистра, една от най-силните индустриални области – Габрово, и една от областите с най-застъпени културен живот и услуги – Велико Търново. В област Силистра дялът на земеделието в брутната добавена стойност е петкратно по-висок от средния за страната (19%, при 4% за страната) и е единствената област с по-висок дял на аграрния сектор спрямо индустрията, която е едва 18% (при 25% за страната). В област Габрово индустрията създава 45% от брутната добавена стойност (при 25% за страната).

Относителният дял на бедните в Северния централен район е по-нисък от средния за страната – 21,3% при 23,8% за страната, но дялът на населението, живеещо с материални лишения (субективна оценка на домакинствата относно възможностите за задоволяване на отделни нужди и потребности) остава по-висок от средния – 21,9% при 19,4%. С най-малък дял на бедните е област Габрово, а с най-висок – област Силистра.

Пазарът на труда в Северния централен район се характеризира със сравнително висока икономическа активност, близка до средната заетост и относително висока безработица през 2020 г. Коефициентът на икономическа активност на населението на възраст 15-64 г. в района (заети и търсещи работа към общо работоспособни)

¹ <https://www.economic.bg/bg/a/view/ikonomicheski-i-investicionen-profil-na-severen-centralen-rajon>

достига 72,6% (при 72,2% за страната), като включва една от областите с най-висока активност – Велико Търново (77,9%), и една от областите с най-ниска такава – Силистра (64,1%). Коефициентите на областите Русе и Габрово също са със стойности над средните за страната. Коефициентът на заетост за района е 68,3% (при 68,5% за страната) с огромната разлика от 75,9% в област Велико Търново до 54,1% в област Силистра. Коефициентът на безработица в района е 5,8% (при 5,2% в страната), като в областите Разград и Силистра достига съответно до 10,6% и 15,6%.

Огромни предизвикателства пред пазара на труда в Северния централен район остават застаряването на населението и нискообразованата работна сила. Докато проблемът със застаряването е свързан най-вече с местните пазари на труда в областите Габрово, Велико Търново и Русе, вторият проблем се отнася за областите Силистра и Разград. През 2020 г. коефициентът на демографско заместване като отношение на населението на възраст 15-19 г. към това на 60-64 г. във всички области от Северния централен район е по-нисък от средния за страната (67%). В областите Разград и Силистра той е 65%, в областите Русе и Велико Търново – 62-63%, а в област Габрово – едва 55%. Това означава, че на всеки сто души, на които предстои да излязат от пазара на труда в област Габрово през следващите няколко години, съответстват 55 младежи, на които предстои да се вляят в работната сила.

Образователното ниво на работната сила в областите от Северния централен район се различава значително и е силно взаимнообвързано със структурата на икономиката. В област Велико Търново и Русе висшистите сред населението на възраст 25-64 години са над 30% и е над средното за страната ниво, индустриалната област Габрово привлича повече хора със средно образование – 66% (при 54% за страната), а в областите Разград и Силистра делът на населението с основно и по-ниско образование е значителен – над 31% (при 17% за страната).

Регионът е част от Северна България, която по всички икономически показатели отстъпва на Южна България. В СЦР не се отделя достатъчно внимание на анализиране на потенциалните възможност, както и инвестиция в нови иновационни решения, които не са обезателно само свързани с използването на високи технологии или ИТ решения, т.е не се анализира предприемаческия потенциал. Предприемачеството основно е свързан с личните качества на лицето, което предприема определени действия, за да реши даден проблем. Предприемачеството не е еднократно действие, а цялостен процес, който стартира с дефиниране на проблем и съответно разпознаване на възможност за търсене на решение. На следващ етап се взема решение за стартиране на дейност за реализация на възможни решения, комбиниране на ресурси, стартиране на бизнес, развитие на успешен бизнес и не на последно място възползване от получените резултати (Timmons & Spinelli, 2007, Baron and Shane, 2008, Burns, 2011).

Различните етапи на предприемаческия процес са под въздействието на различни фактори, които могат да бъдат обединени в няколко основни групи :

- външни фактори – често непредсказуеми, неконтролируеми от страна на отделния индивид, но със силно влияние върху решението за стартиране на бизнес – напр. икономическа обстановка, финансови, индустриални, културни въздействия;
- вътрешни или индивидуални, които се отнасят към личностните умения, мотивите, компетенциите, познанието и опита на съответния предприемач. Тези фактори се оказват в основата на различията между мениджърите и предприемачите най-вече по отношение на поемането на риск.

Но изследователите на феномена (Klyver, Hindle & Meyer, 2008) отчитат и влиянието на т.н. „междинни фактори“, които включват променливи социални условия на обкръжаващата среда и отчита въздействието и ролята на конкуренти, предприемачески екип, културен контекст, ефективност на взаимоотношението с различни инвестиционни фондове, клиенти и потенциални служители. Тази категория фактори има непосредствено въздействие върху предприемаческия процес, но отново извън контрола и желанието на предприемача.

Всичко това поставя много високи изисквания към предприемача, който трябва да притежава специфични умения, възможности и знание.

Предприемачите се различават съществено от другите играчи на бизнес пазара и в още по-голяма степен от представителите на уязвимите групи, които в общия случай имат сериозни дефицити по отношение на психологическия си профил в посока на ниска самооценка, страх от предприемане на риск, ниско ниво на доверие, а в някои от случаите и определена степен на зависимост от социалния работник, който е работил с тях на етапа на излизане от насилствената връзка и на последващото социално включване. Работата с представителите на тези групи за създаване на предприемачески потенциал трябва да бъде в няколко посоки: а) предприемаческа мотивация; б) управленски компетенции; в) психологически компетенции и г) социални компетенции.

Разработката на този етап се е фокусирала върху развитието на социалното предприемачество насочена към активно включване на жени, преживели домашно насилие, с които се работи в посока на тяхното икономическо овластяване. Статистиката показва, че всяка четвърта жена става жертва на насилие от интимния партньор. На този етап в България липсва регистрационен режим на тези случаи, не се следят и случаите на психологическо и икономическо насилие. Един от подходите за реинтеграцията на тези жени е в посока на тяхното икономическо овластяване, т.е. придобиване на опит и умения, които да повишат тяхната конкурентоспособност на трудовия пазар и то в посока на по-висококвалифициран труд. Над 90% от тези жени са майки на едно и повече деца. Основното затруднение след като заживеят самостоятелно е грижата за децата. Ето защо в процеса на работа от една страна със студенти от Русенски Университет, специалност „Социални дейности“ в рамките на проведен през 2021 година хакатон и последваща работа с екипа на отбора победител, и работа с жени, преживели насилие се оформи идеята за изграждане на социално предприятие, което да предлага почасови услуги за грижа за деца. Идеята за самостоятелна предприемаческа активност се породи след анализ на разговори с ръководители и собственици на бизнес. За голяма част от тях жените, преживели домашно насилие са в определена степен рискована категория служители – самотни майки, които често биха си вземали болнични, в много от случаите са емоционално нестабилни, риск от проблеми, създавани от насилника и подхождат с огромна доза недоверие и предубежденост към тези жени.

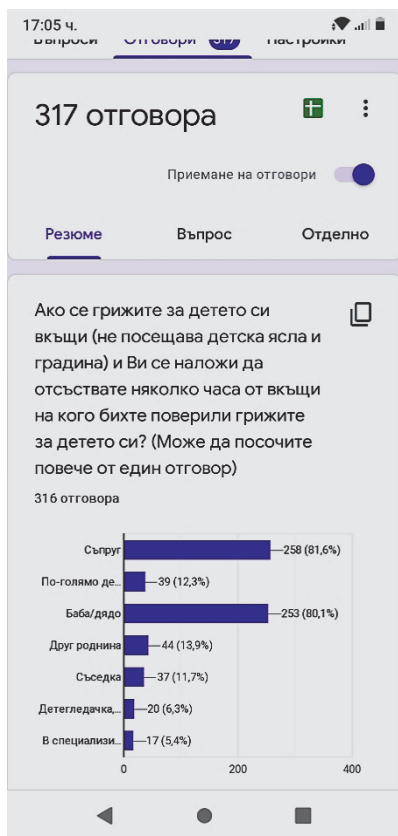
При провеждането на фокус групи с жени-жертви на домашно насилие относно най-големите затруднения, които те изпитват при рестартиране на живота си след излизане от насилствената връзка бяха в посока на родителски капацитет и грижа за децата – информация, която в следствие бе трансформирана в идеята за създаване на агенция за детегледачки по подобие на развитата услуга „babysitting“, развита като услуга от Американския Червен Кръст.

Екипа студенти от отбора победител в хакатона проведе през м. януари непредставително онлайн допитване в социалните мрежи, основно фейсбук групите на

майки от Русе. В анкетата се интересувахме основно какво решение търсят майките ако им се наложи да свършат работа и трябва да оставят детето на грижите на някой – основно член на семейството – съпруг, по-голямо дете, баба/ дядо.

Следващия въпрос, който им зададохме беше по отношение на това какви са очакванията ако решат да оставят детето в специализиран център, тъй като в повечето от случаите посочените по-горе членове на семейството са работещи и трудно биха реагирали в работно време.

По-голямата част от отговорилите имат определени очаквания за активна работа с детето докато е в съответния център. 70,9% очакват там да се организират и включват децата в образователни игри, 55,4% детето да бъде нагледжано и около 15% очакват детето да бъде научено на определени навици.

Ако решите да оставите детето си в специализиран център какво ще очаквате от хората там? (Може да посочите повече от един отговор)

316 отговора

Високи са и очакванията по отношение на специалистите, които ще работят в съответната агенция.

Очаквате детегледачката/хората в центъра да са: (може да посочите повече от един отговор)

316 отговора

Очакванията са за децата грижи да полагат хора с педагогическо или медицинско образование, както и лица, които имат опит в отглеждането на собствени деца.

Получените резултати доведе екипа до решение за разработка на модел за социално предприятие за предоставяне на услуги за почасово гледане на деца като жените, преживели домашно насилие влизат както в ролята на доставчици на услугата, така и като потребители. Но целевата аудитория е по-широка – тя включва родители

и членове на семейството, които принципно полагат грижи за отглеждане и възпитание на деца на този етап във възрастовата група 2 год. – 8 год. – т.е. във важни периоди на децата – тръгване на ясла, детска градина, както и завършване на основно училище – периоди от живота, в които много често родителя има нужда и от странична подкрепа при възпитанието и отглеждането на своето дете.

От м. юни 2022 година започна работа със 7 млади жени, от които 5 са преживели домашно насилие, а останалите две са студентки „Социални дейности“ към Русенски университет. Работата, съобразно получените отговори в непредставителното проучване е в три посоки:

- Обучение по социално предприемачество в рамките на 36 часа съобразено със спецификите на групата – представители на различни поколения (поколения X, Y и Z), комбинирана работа с преживели домашно насилие и социални работници. Работата започна с одит на качествата, опита, нагласите и уменията на потенциалните предприемачи. Резултатите от одита показваха, че участничките се идентифицират като самостоятелни, високотелни, рядко са доволни от състоянието на нещата, упорити са и са готови да поемат отговорност. Обучението е планирано да бъде в рамките на 35 часа с основни теми „Социална и солидарна икономика. Предприемачество и социално предприемачество“, „Генериране на идеи“, „Бизнес планиране – SWOT анализ, анализ на сектора, на пазара, на клиентите и на конкурентите, бизнес план“, „Маркетинг план и маркетинг стратегия“, „Създаване на бранд“, „Финансов план, източници на финансиране“, „Форми“, „Бизнес канавка“, „Асансьорно представяне“, „Дизайн мислене и комуникация“ и т.н. Обучението комбинира теоретични знания и много полева работа (напр. провеждане на интервюта с потенциални клиенти, анализиране на конкурентите, изработка на бизнес план). В обучението са включени и много видео материали. Обучението се провежда от експерт с бизнес опит и учител по предприемачество. Като краен резултат от работата в рамките на това обучение и последващите менторски сесии е заложена подготовка и регистриране на социално предприятие. Обучението в момента тече с график, съобразен с ангажираността на участниците
- Курс по оказване на първа долекарска помощ на деца до 8 годишна възраст воден от хабилитирано здравно лица и организиран от Български Червен Кръст Русе. Успешно завършилите курса (всички участнички) получиха сертификати, които удостоверяват успешното им представяне на курса.
- През есента на 2022 год. предстои и сертифицирано обучение за възпитателки и бавачки с акцент върху педагогическия подход, умения за комуникация с деца, техните семейства, когнитивно и емоционално развитие, физическо и психомоторно развитие, управление на времето, организиране на различни дейности, осигуряване на безопасна среда за работа с деца, правни аспекти на професията „детегледач“. Обучението ще завърши с полагане на изпит и получаване на сертификат.
- С така организираната програма основната цел, която си поставяме е запълване на дефицитите от конструкцията на предприемаческия потенциал от една страна, от друга страна повишаване на тяхната самооценка, както и развитието на потенциала им като родители. Преминването на сертификационни обучения им дава възможност да полагат достоен труд, който е съотносим към получените от тях компетенции. Провеждат се разговори за

провеждане на допълнителен семинар за развитие на капацитета с участие на представител на Американския Червен Кръст и възможност за адаптиране на тяхната програма в български условия.

В регион Русе от 2021 г. има разписан териториален протокол, подкрепен от 13 местни заинтересовани лица в това число Сдружение „Център Динамика“ (кризисния център, в който биват настанявани жени и деца, преживели домашно насилие и насилие, основано на пола), Община Русе, УМБАЛ Канев, Русенски Университет, представители на бизнеса, на професионалните средни училища, НПО за подпомагане на процеса по икономическо овластяване на жените, преживели домашно насилие. След регистрацията на социалното предприятие, подкрепилите териториалния протокол ще бъдат поканени да подкрепят работата на новосъздадената организация спрямо своите компетенции и възможности – като инвеститори, ментори и супервайзори.

На следващ етап предстои разписването на тази практика като модел, приложим за други региони, в които има кризисни центрове и заявен интерес за пилотиране на модела на териториалния протокол.

Въпреки липсата на статистика за случаите на домашно насилие, наблюденията основно на неправителствени организации и системата на МВР всяка 4-та жена е жертва на домашно насилие. Основните усилия на държавните структури е в посока на осигуряване на безопасни условия за жените и техните деца, както и подкрепа за излизането им от насилствената връзка. Подкрепа се осигурява и в процеса на тяхното социално включване основно в процес на намиране на работа, осигуряване на жилище и настаняване на децата в детски заведения и образователни институции, но много често тази подкрепа не е достатъчна и често е ограничена до намиране на ниско платена и непrestiжна работа поради все още неразпознаваемост и чувствителност на бизнеса към темата. Социалното предприемачество вече е доказана форма като възможност за създаване на заетост и осигуряване на доход от страна на представителите на уязвими групи. За съжаление нашето законодателство все още не признава жените като такава група и няма създадени преференциални условия за бизнеса при наемането на такива жени на работа. Социалното предприемачество е познат термин, макар и сравнително нов. Съдържанието се интерпретира различно. По отношение на законодателството Законът за предприятията на социалната и солидарна икономика (в сила от 02.05.2019) дефинира понятията „социална дейност“, „социално предприятие“, „социално предприемачество“ и др. По данни на НСИ – **12 287 субекти ССИ през 2019 г.**

Мотивацията за социално предприемачество са много в посока на развитие на предприемаческия потенциал на жените като цяло и в частност на тези, преживели домашно насилие: самоутвърждаване, възможност за независимост, свобода да вземаш решения, Личностна реализация, изява, по-добри доходи, по-добро качество на живот. Мотиви основно в посока на икономическото овластяване на жените, преживели домашно насилие и насилие от интимния партньор.